

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ РЕАДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ-ДЕВІАНТІВ

Стаття присвячена вивченню соціально-психологічних особливостей системи реадaptaції підлітків-девіантів. Застосування особистісно-орієнтованого підходу дозволило визначити частковий, тотальний та деструктивний рівні дезадаптованості підлітків-девіантів, а також диференціювати ці рівні за етапністю розвитку девіантної поведінки, що надало змогу визначити основні складові процесу їх реадaptaції.

Система реадaptaції підлітків-девіантів побудована з урахуванням дефектів загальної соціалізації, правової соціалізації, психічної саморегуляції та рівнів їх дезадаптованості відповідно до етапності розвитку девіантної поведінки із застосуванням заходів внутрішньоособистісної (індивідуальна психокорекція), міжособистісної (групова психокорекція) і мікросоціальної (соціальна та сімейна терапія, методи конгруентної комунікації) спрямованості.

Ключові слова: підлітки, девіантна поведінка, соціально-психологічна дезадаптація, соціальна реадaptaція, система реадaptaції.

Постановка проблеми. Складний процес суспільного розвитку і радикальних перетворень пов'язаний з кризою багатьох сфер життєдіяльності, що в першу чергу позначилося на найбільш незахищених членах суспільства – дітях. Негативні соціально-психологічні наслідки таких змін ускладнюють процес адаптації дитини на всіх вікових етапах, досягаючи свого апогею саме у підлітковому віці, і проявляються в різного роду девіаціях. Проблеми прогнозування поведінки підлітків-девіантів та їх реадaptaції привертають увагу фахівців із різних галузей знань і обумовлюють необхідність її вирішення для превентивної практики (Ю. Антонян, С. Белічева, С. Бочарова, І. Вашенко, В. Деєв, Ю. Клейберг, В. Кудрявцев, С. Максименко).

Науковці наголошують на особистісному підході до вивчення девіантної поведінки підлітків, який орієнтує на розгляд її як результат відхилення у розвитку особистості внаслідок негативного впливу різних факторів. Так, одні автори (Л. Агеєва, В. Бітенський, В. Гіндікін, С. Дворяк, Б. Херсонський) вказують на роль соціально-психологічних чинників у формуванні девіацій в поведінці, інші – дотримуються концепції індивідуально-типологічних факторів (А. Лічко, І. Рущенко, В. Яремчук). У працях Н. Максимової обґрунтовано, що особистісна деформація провокує соціальну дезадаптацію, а процес реадaptaції підлітків-девіантів має спиратися на показники особистісних дисфункцій. При цьому соціальну реадaptaцію визначають як кінцевий результат процесу соціальної реабілітації особистості та процес повторного її включення в суспільний контекст і формування в неї компенсаторних соціальних навичок (після психотравм, важких і довготривалих захворювань, після примусової зміни способу життя, через які були порушені соціальні контакти тощо) (Н. Завацька, Д. Кузнецова, Л. Орбан-Лембрик). Однак заходи реадaptaції найчастіше пов'язують лише з оптимізацією психофізіологічних станів (Н.Дмитрієва, Л. Шестопалова, І. Шуригіна) чи соціальної складової (Т. Татидінова, В. Трубніков, С. Чермянін) цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних підходів до реадaptaції підлітків на чільне місце висувається спектр досліджень і проблем, присвячених психології депривованих дітей, які, переживаючи різноманітні форми й режими обмежень, відчувають своєрідну елімінованість із соціуму і мають нагальну потребу в отриманні соціально-психологічної допомоги (Т. Авельцева, Я. Гошовський, В. Кривуша, А. Щербаків та ін.).

Проте поза увагою вчених залишається системний підхід до процесу соціальної реадaptaції підлітків-девіантів, відсутність якого може зробити неефективними заходи корекційного впливу. Слід відзначити також відсутність чітких критеріїв, за якими можна було б оцінити рівень соціально-психологічної деформації підлітка-девіанта та його оточення, а відтак, і розробити ефективну систему соціальної реадaptaції відповідно до рівня дезадаптованості та етапів розвитку девіантної поведінки підлітка. Тому наукова проблема дослідження соціально-психологічних засад системи реадaptaції підлітків-девіантів є актуальною як з соціальної, так і з наукової точки зору.

Аналіз підходів до проблем адаптації, дезадаптації та реадaptaції особистості підкреслює неоднозначність, багатофакторність та багатомірність цих процесів. Встановлено, що серед різноманітності адаптаційних процесів велика увага приділяється соціально-психологічній адаптації, у процесі якої відбувається пристосування особистості в умовах існування, які змінилися,

з наступним включенням різних психологічних механізмів, спрямованих на стабілізацію особистості і збереження позитивного «Я-образу» (А. Борисюк, Ю. Бохонкова, Н. Завацька, О. Кокун, С. Ларіонова, Г. Ложкін, А. Налчаджян). Це насамперед стосується підлітків із девіантними проявами поведінки. Теоретичний аналіз цієї наукової проблеми відносно психологічних адаптаційних механізмів особистості виявив надзвичайну їх різноманітність: від активних, гнучких і конструктивних, до пасивних, ригідних і дезадаптивних (Л. Бурлачук, О. Коржова, І. Ярмиш та ін.).

Показано, що дія дезадаптивних механізмів у кризові періоди життя може проявитися особливо виразно і виділити загальну для вирішення кризи проблему ломки стереотипів і зміну системи цінностей (Б. Братусь, М. Єнікеев, О. Караяні, Л. Китаєв-Смик, П. Корчемний). Визначено, що саме процес реадптації стосується цінностей, цілей, норм особистості та її потребнісно-мотиваційної сфери, які перебудовуються на протилежні за змістом, способами реалізації (О. Лазебна С. Левін, І. Малкіна-Пих, Ф. Мжельський, Л. Пергаменщик). Констатовано, що процес реадптації пов'язаний або з корінною перебудовою функціональних систем у цілому в особистості при екстраординарних обставинах або з переходом зі стану адаптації у звичних умовах у стан адаптації в нових умовах, що відрізняються від попередніх умов життя й діяльності (Н. Тарабрина, Т. Татидінова, С. Чермянін, О. Яковлев). Крім того, в умовах соціального середовища, яке трансформується, ступінь соціальної адаптації підлітків досить низький, набули значного поширення дезадаптаційні, деструктивні процеси, відмічається зростання проявів девіантної поведінки (А. Амбрумова, Л. Бергельсон, Я. Гошовський, В. Гульдман, Ю. Клейберг, Н. Конончук, Б. Сосновський).

Дослідники зазначають, що девіантна поведінка підлітків значною мірою залежить від їхніх вікових і психофізіологічних особливостей (Л. Божович, Б. Братусь, Д. Ельконін, Н. Максимова, М. Савчин). С. Гарькавець, О. Землянська, А. Ковальова роблять акцент на саморегуляції, яку розглядають як активне ставлення особистості до загальноприйнятих норм. С. Белічева, В. Кудрявцев, С. Максименко, Н. Пов'якель вважають, що психологічним підґрунтям поведінки виступають потреби особистості – від антисуспільних до суспільноприйнятних.

Мета дослідження – вивчення соціально-психологічних особливостей системи реадптації підлітків-девіантів.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. З'ясовано, що девіантна поведінка підлітків є результатом порушення взаємодії особистості з соціальним середовищем (А. Белкін, Ф. Зімбардо, Д. Фельдштейн та ін.). Зовнішні чинники формування девіантної поведінки підлітків розкривають А. Антонова, І. Дьоміна, О. Киричук, І. Лисенко, В. Оржеховська, В. Татенко, С. Тарарухін, Т. Титаренко, С. Яковенко. Зокрема, Н. Максимова зазначає, що різні форми поведінки, які відхиляються від норми, є наслідком недостатнього засвоєння індивідом позитивного соціального досвіду. Визначено основні етапи розвитку девіантної поведінки підлітків: ситуативний етап, етап стійких порушень поведінки, етап делінквентності, кримінальний та деструктивний етапи (Н. Верцинська, Ю. Клейберг, О. Кочетов).

Аналіз цих досліджень дозволив зробити висновок, що порушення взаємовідносин дитини з оточуючими – наслідок певних умов соціального середовища; саме порушення цих взаємовідносин впливає на формування девіантності у підлітковому віці і потребує системного вивчення.

Основу системного підходу в дослідженні (Б. Ананьєв, П. Анохін, В. Ганзен, Б. Ломов, С. Максименко, В. Мерлін, В. Семиченко, Г. Щедровицький) становить визнання активності особистості у взаємодії з навколишньою реальністю. Це положення дозволяє визначити найбільш суттєву психологічну ознаку особистості, яка адаптується – здатність до реадптації. Системний підхід застосований також у дослідженні питань багаторівневості соціальної реадптації, місця її особистісного рівня в розглянутий період вікового розвитку, особистості як системної соціальної якості людини і як системоутворюючої ланки в процесі її реадптації.

Недостатня ефективність заходів, спрямованих на процес реадптації підлітків-девіантів, пояснюється як відсутністю системного підходу, так і невизначеністю соціально-психологічних особливостей процесу реадптації підлітків-девіантів, що потребує емпіричного вивчення.

Показано, що соціально-психологічна система реадптації підлітків-девіантів повинна складатися з трьох взаємопов'язаних етапів: формування готовності до взаємодії в реадптаційному середовищі, здійснюване за допомогою встановлення психологічного контакту та подолання неконструктивних видів психологічного захисту підлітків; формування готовності досліджуваних до самозміни і переструктурування свого Я-образу; цілеспрямоване проведення бесід, занять і психологічних тренінгів із метою корекції наявної у них девіантності.

Встановлено, що різні рівні прояву девіантності та індивідуально-психологічні особливості досліджуваних вимагають диференційованого підходу до складання комплексу психокорекційних засобів в системі їх реадптації та їх варіювання відповідно до успішності цього процесу. Психологічні засоби корекції, використані в дослідженні, є комплексом взаємодіючих моделей, що складається з організаційної моделі, яка дозволила реалізувати системний підхід до створення єдиного реадптаційного простору; психопрофілактичної моделі, заснованої на гіпотезі про фактори ризику виникнення дезадаптації (П. Ганнушкін, А. Лічко); психодіагностичної моделі, що убачає організацію комплексного обстеження підлітків з одночасним переходом її в психокорекційну роботу (Л. Бурлачук, О. Кочарян, А.Співаковська); психокорекційної моделі, яка вимагає особистісно-орієнтованого підходу на основі встановлення особистісних ресурсів досліджуваних (Е. Ейдеміллер, Н. Завацька, В. Кабрін). В цілому система реадптації була спрямована як на реабілітацію підлітків, зокрема під час їхнього перебування в умовах навчальних закладів соціальної реабілітації та закладів інтернатного типів, так і на їхню реінтеграцію у суспільство, інтерлізацію ними норм, цінностей, традицій, звичаїв, світогляду недевіантного середовища.

Для перевірки ефективності системи реадптації підлітків-девіантів було створено ЕГф і КГф. При створенні ЕГф із 136 підлітків, які пройшли дослідження на етапі констатувального експерименту, і виявили різний рівень дезадаптованості та етапність розвитку девіантної поведінки, необхідним було впровадження заходів психокорекційного впливу. З цих досліджуваних 64 підлітка (36 хлопців та 28 дівчат) відмовилися взяти участь у формувальному етапі дослідження. Вони переважно вказували на суто зовнішні перешкоди (наприклад, брак часу) або мотивуючи це незручністю, простим небажанням. Ці підлітки склали КГф. Решта підлітків в кількості 72 досліджуваних (38 хлопців та 34 дівчини) склали ЕГф. Члени ЕГф та КГф мали приблизно однакові соціально-психологічні характеристики, представленість за статтю та віком, приблизно однаковою була і кількість досліджуваних в групах (відповідно 72 та 64 досліджуваних).

У КГф процедура психокорекції відбувалася без урахування рівня дезадаптованості досліджуваних. Пропонувалися традиційні вправи на зняття емоційної напруги, підвищення стресостійкості, когнітивне реструктурування (тренінг адекватної поведінки). Заняття не містили спеціальних вправ, спрямованих на підвищення адаптованості досліджуваних, не передбачали психосоціальної роботи з їх безпосереднім оточенням та створення реадптаційного соціального середовища.

Усього через психокорекційну роботу протягом одного року пройшло 72 досліджуваних ЕГф, розподілені на 6 підгруп (1 підгрупа частково дезадаптованих досліджуваних, 4 підгрупи досліджуваних з тотальним рівнем дезадаптованості та 1 підгрупа з деструктивним рівнем дезадаптованості). Підгрупи збиралися з періодичністю один-два рази на тиждень протягом перших шести місяців та один раз на тиждень протягом наступних шести місяців. За цей час із кожною групою було проведено 11-15 занять (1-2 заняття на діагностично-ознайомчому, 2-3 заняття на орієнтаційно-мотиваційному, 6-7 занять – на реконструктивно-відновлювальному та 2-3 заняття на узагальнено-закріплюючому змістовних блоках програми реадптації). Після проведення контрольних вимірів учасникам ЕГф було запропоновано перейти до подальшої роботи у режимі груп взаємопідтримки.

Констатовано, що урахування рівня дезадаптованості досліджуваних та етапності розвитку їхньої девіантної поведінки сприяло використанню психокорекційних заходів, максимальна ефективність яких є специфічною до визначених груп якостей особистості. Так, у досліджуваних із частковою дезадаптованістю ефективним виявився комплекс технік – «Скульптура», «Ранні спогади», «Хто Я?», аутотренінг, де вони виявляли неординарність своєї особистості. Для підлітків із тотальним рівнем дезадаптованості такі вправи як «Ураган», «Пустий стілець», «Храм тиші», рольова гра «Контракт» сприяли значному зниженню тривожності, підвищенню впевненості у собі. У досліджуваних із деструктивним рівнем дезадаптованості ефективними виявилися техніки «Карта почуттів», «Вибір тракторії», тренінг розвитку сензитивності з елементами арт-терапії, які сприяли значному зниженню їхньої агресивності і почуття образи. Заняття на візуалізацію, саморозкриття, релаксацію, техніки «Сила слова», «Дзеркало», «Конверт відвертості», що дозволяли пережити і відреагувати психологічні конфлікти, досягти розуміння своїх внутрішніх проблем і засобів їхнього розв'язання, були результативними у всіх визначених підгрупах підлітків-девіантів.

Завданнями реконструктивно-відновлювального блоку програми було виявлення порушень у структурі сімейної взаємодії; усвідомлення даної структури та побудова мотивації учасників для зміни взаємодії; внесення змін, спрямованих на нормалізацію структури сім'ї. Створення реадптаційного соціального середовища передбачало комплексність психологічних дій як на

підлітків-девіантів, так і на людей, що оточують їх і взаємодіють з ними, насамперед на їх сімейне оточення. У процесі сімейної терапії нами виконувалась функція посередника, з метою сприяння досягненню взаєморозуміння і конкретних угод щодо організації життя сім'ї як у період реадaptaції, так і надалі. У деяких випадках було необхідним застосування біхевіоральної терапії – чіткої системи заохочень і покарань за дотримання (або порушення) підлітком-реадaptантом встановленого режиму взаємодії в сім'ї. Враховуючи специфіку контингенту досліджуваних обгрунтовано можливість встановлення соціальних зв'язків через процедуру інтервенції, при якій підготовлені медіатори сприяли тому, що реадaptaційна функція переважно виконувалася однією або декількома особами з найближчого оточення. У межах медіаторного підходу це були члени родини, близькі довірені люди, сусіди. Вирішальне значення такої інтервенції у заданому соціальному оточенні полягало у зміні соціальної ситуації підлітка-девіанта. Застосування медіаторної моделі іноді вимагало, щоб особи із соціального оточення спочатку пройшли навчання та змінили своє ставлення до реадaptанта. Якщо це вдавалося зробити, то соціальні зв'язки в мікросоціальному оточенні були сприятливою передумовою для стабілізації психокорекційних змін. В разі неможливості встановлення соціальних зв'язків у такий спосіб, відбувалася організація позитивної взаємодії з навколишнім середовищем шляхом соціотерапії. Соціотерапія включала систему взаємодії досліджуваних і його оточення: організацію наближених до звичайного життя стилів перебування (в закладах соціальної реабілітації чи інтернатних навчальних закладах), спільне дозволя, зайнятість досліджуваних у відповідності до їх інтересів.

Аналіз результатів впровадження соціально-психологічної системи реадaptaції підлітків-девіантів показав позитивну динаміку за результатами I та II діагностичних зрізів, яка підтверджується ϕ -критерієм Фішера. Зокрема, знизилися показники за параметрами особистісної та ситуативної тривожності ($\phi=2,16$; $p\leq 0,01$) та за шкалами «депресія» ($\phi=2,61$; $p\leq 0,01$) й «ворожість» ($\phi=1,64$; $p\leq 0,05$), а за параметром «емоційна стійкість» вони значно зросли ($\phi=2,64$; $p\leq 0,01$). Встановлено статистично достовірну різницю в показниках за параметром «асоціальність» ($\phi=1,94$; $p\leq 0,02$). У КГф статистично значущих відмінностей за цими параметрами не виявлено.

Встановлено, що в ЕГф відбулися позитивні зміни за параметром «самооцінка». Так, у групі підлітків із частковою дезадаптованістю зросла кількість осіб із адекватною самооцінкою ($\phi=1,75$; $p\leq 0,05$). Позитивні зміни за цим параметром відбулися і у досліджуваних з тотальним рівнем дезадаптованості: виявилось значно менше підлітків із заниженою самооцінкою та знизилася кількість досліджуваних із нестійкою та неадекватно завищеною самооцінкою ($\phi=2,06$; $p\leq 0,01$). У досліджуваних із деструктивним рівнем дезадаптованості значущих відмінностей за параметром самооцінки не відбулося. Щодо КГф, то за результатами I та II зрізів зафіксовані лише незначні зміни, які в цілому істотно не змінили самооцінку досліджуваних. Адекватну самооцінку «до» і «після» формувального впливу виявили 15,3% і 18,1% досліджуваних, неадекватну і нестійку – 52,8% і 45,8% підлітків відповідно. Не відбулося статистично значущих змін і за параметром ступеня самосприйняття досліджуваних.

Встановлено, що відбулося зниження показників агресивності по всім підгрупам досліджуваних ЕГф ($\phi=1,65$; $p\leq 0,05$). Це вказує на підвищення контролю агресивних тенденцій та стриманості в поведінці. У досліджуваних з деструктивним рівнем дезадаптованості покращення не досягає ступеня статистичної значущості, що свідчить про перевагу агресивних тенденцій у поведінці.

Вплив розробленої програми психокорекційних заходів сприяв зниженню КД досліджуваних ЕГф ($\phi=1,72$; $p\leq 0,05$), а у осіб із частковою дезадаптованістю він наблизився до нормативних даних і склав $11\pm 1,2$ бала. Однак, не зважаючи на те, що в системі реадaptaції був значний блок рольових ігор та вправ, спрямованих на адекватну поведінку в ситуації фрустрації, корекційний вплив виявився більш значущим для досліджуваних із частковим та тотальним рівнями дезадаптованості. Стосовно підлітків із деструктивним рівнем дезадаптованості, значущі зміни за параметрами агресивності, конфліктності, ворожості відбулися у меншій мірі. Це пояснюється тим, що у цій підгрупі був високий відсоток досліджуваних (9,7% осіб) зі збудливим та епілептоїдним типами акцентуацій, та 4,2% осіб зі збудливою психопатією. Ці підлітки потребували спеціальної додаткової психокорекції. Що стосується КГф, то такої динаміки не спостерігалось: кількість досліджуваних з високою агресивністю знизилася лише з 56,3% до 51,4%. КД за результатами I та II зрізів залишилися майже без змін ($\phi=1,56$; $p\leq 0,05$).

В ЕГф в результаті формувального впливу зафіксовано статистично значущі відмінності ($\phi=1,61$; $p\leq 0,05$) в підвищенні рівня адаптованості досліджуваних між результатами I та II зрізів (див. рис. 1).

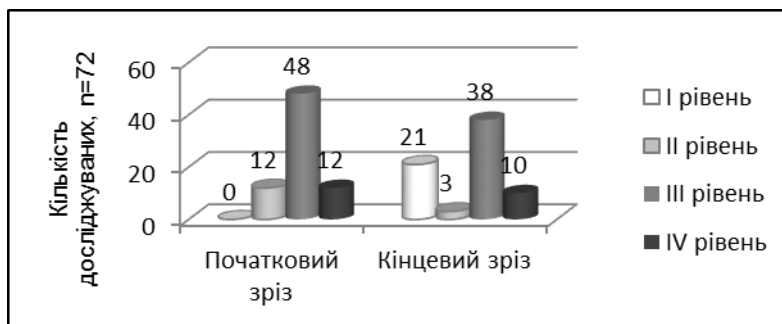

Рис. 1. Діаграма рівнів дезадаптованості у ЕГф між результатами I та II діагностичних зрізів

Як видно із рис. 1, відзначається зниження кількості осіб із частковим та тотальним рівнем дезадаптованості (на 12,5% та 13,8% відповідно). Крім того, якщо до початку психокорекційної роботи соціально адаптованих досліджуваних в ЕГф не було, то після формувального впливу таких досліджуваних стало 29,1%. Знизилась на 2,8% і кількість досліджуваних із деструктивним рівнем дезадаптованості. Константовано вірогідні зміни у розподілі досліджуваних відповідно до рівня дезадаптованості та етапності розвитку девіантної поведінки на формувальному етапі дослідження (II зріз) (див. табл. 1).

У цілому соціально-психологічна система реадаптації підлітків-девіантів сприяла зниженню показників агресивності, ворожості, конфліктності, групового тиску; зросла самооцінка, рефлексивність, відкритість, комунікабельність, здатність приймати просоціальні рішення.

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних відповідно до рівня дезадаптованості та етапності розвитку девіантної поведінки (II зріз)

Кількість досліджуваних за рівнем дезадаптованості	Кількість досліджуваних за етапністю формування девіантної поведінки												Всього		
	0		I		II		III		IV		V				
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
Соціально адаптовані	125	48,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	125	48,8
Частковий рівень	-	-	21	8,2	9	3,5	-	-	-	-	-	-	-	39	15,3
Тотальний рівень	-	-	-	-	12	4,7	43	16,8	22	8,6	-	-	-	77	30,1
Деструктивний рівень	-	-	-	-	-	-	4	1,6	12	4,7	8	3,1	-	24	9,4
Всього	125	48,8	21	8,2	21	8,2	47	18,4	34	13,3	8	3,1	256	100	

Примітка: 0 етап – без проявів девіантної поведінки, I – ситуативний етап, II – етап стійких порушень поведінки, III – етап делінквентності, IV – кримінальний етап, V – деструктивний етап.

Висновки. Встановлено, що негативні соціально-психологічні наслідки дезадаптації підлітків спотворюють становлення та розвиток особистості та проявляються в різного роду девіаціях, а підлітки з девіантною поведінкою потребують заходів реадаптаційного впливу. При цьому процес реадаптації підлітків-девіантів здебільшого розуміють як засоби, пов'язані або з корінною перебудовою функціональних систем організму в цілому при екстраординарних обставинах, або у особистості в зв'язку з новими життєвими обставинами, що відрізняються від попередніх умов життя й діяльності. Проте відсутність системного підходу до процесу реадаптації підлітків-девіантів може зробити неефективними заходи, що спрямовані на оптимізацію психофізіологічних станів чи соціально-психологічної складової. Пошук засобів підвищення здатності підлітків до адаптації в різних умовах життєдіяльності повинен спиратися на системний підхід, що може значною мірою попередити та виправити прояви їх девіантної поведінки.

Соціально-психологічна система реадaptaції підлітків-девіантів побудована з урахуванням дефектів загальної соціалізації, правової соціалізації, психічної саморегуляції та рівнів їх дезадаптованості відповідно до етапності розвитку девіантної поведінки із застосуванням заходів внутрішньоособистісної (індивідуальна психокорекція), міжособистісної (групова психокорекція) і мікросоціальної (соціальна та сімейна терапія, методи конгруентної комунікації) спрямованості.

Впровадження системи реадaptaції підлітків-девіантів сприяло зниженню показників агресивності, ворожості, конфліктності, формуванню механізму соціально-позитивного цілепокладання та самоставлення, здатності самостійно приймати життєво важливі рішення, вироблення стійких стереотипів соціально-прийнятої поведінки та усуненню дефіциту нормовідповідних поведінкових репертуарів, відкритості до взаємодії з оточуючими, розвитку ефективних соціальних навичок, підвищенню психологічної стійкості до впливу негативних чинників середовища.

Основними складовими ефективної реалізації системи реадaptaції підлітків-девіантів є використання психотехнологій, максимальна ефективність яких є специфічною до рівня їх дезадаптованості та етапності розвитку девіантної поведінки; надання інформації про соціально схвалювані форми поведінки в різних соціальних ситуаціях; залучення підлітків до спільної діяльності з моделювання соціально бажаної поведінки в системі міжособистісних відносин; формування їх здатності до саморегуляції в ситуації фрустрації; надання можливості апробації соціально схвалюваної поведінки в умовах групового психокорекційного процесу.

Перспективи подальшого дослідження полягають у вивченні чинників та психологічних механізмів, які визначають динаміку і спрямованість процесу реадaptaції підлітків-девіантів відповідно до гендерного аспекту. Важливим напрямом подальших досліджень є вивчення особливостей умов і шляхів реадaptaції осіб з особливими потребами.

Література

1. Кривоніс Т.Г. Теорія і практика особистісної психотерапії / Т.Г. Кривоніс. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 280 с.
2. Лушин П. В. Психология личностного изменения / П. В. Лушин. – Кировоград : Имэкс ЛТД, 2002. – 360 с.
3. Максименко С. Д. Психология в соціальной та педагогічній практиці / С. Д. Максименко. – К. : Наукова думка, 1999. – 216 с.
4. Марунчак В.С. Соціально-психологічні аспекти формування девіантної поведінки підлітків в умовах соціокультурного простору / В.С. Марунчак // Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костока АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2009. – Т. XI. – Ч. 1. – С. 310–318.
5. Меновщиков В. Ю. Психологическое консультирование: работа с кризисными и проблемными ситуациями / В. Ю. Меновщиков. – М. : Смысл, 2002. – 182 с.
6. Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія / К.Л. Мілютіна. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
7. Молодцова Т.Д. Психолого-педагогіческие проблемы предупреждения и преодоления дезадаптации подростков / Т.Д. Молодцова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 279 с.
8. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс : [пер. с англ. Л.А. Седова, А.Д. Ковалева] ; Под ред. М.С. Ковалевой. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 266 с.
9. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
10. Перспективы социальной психологии / Ред.-сост. М. Хьюстон, В. Штребе, Д. Стефенсон [и др.] : пер. с англ. А. Мирера [и др.]. – [2-е междунар. изд.]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 687 с. : ил. – (Мир психологии).
11. Петровский А. В. Личность в психологии с позиции системного подхода / А. В. Петровский // Вопросы психологии. – 1981. – № 1. – С. 57–66.

References

1. Krivonis T.G. Teoriya i praktika osobistisnoy psihoterapii / T.G. Krivonis. – K. : Vidavnichij Dim «Slovo», 2012. – 280 s.
2. Lushin P. V. Psihologija lichnostnogo izmenenija / P. V. Lushin. – Kirovograd : Imjeks LTD, 2002. – 360 s.
3. Maksimenko S. D. Psihologija v social'nij ta pedagogichnij praktici / S. D. Maksimenko. – K. : Naukova dumka, 1999. – 216 s.

4. Marunchak V.S. Social'no-psihologichni aspekti formuvannja deviantnoї povedinki pidlitkiv v umovah sociokul'turnogo prostoru / V.S. Marunchak // Zb. nauk. prac' In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraїni / Za red. S.D. Maksimenka. – K. : Milenium, 2009. – T. HI. – Ch. 1. – S. 310–318.
5. Menovshhikov V. Ju. Psihologicheskoe konsultirovanie: rabota s krizisnymi i problemnymi situacijami / V. Ju. Menovshhikov. – M. : Smysl, 2002. – 182 s.
6. Miljutina K.L. Traektorii zhitteвого shljahu osobistosti v dinamichnomu seredovishhi : monografija / K.L. Miljutina. – Nizhin : TOV «Vidavnictvo «Aspekt-Poligraf», 2012. – 298 s.
7. Molodcova T.D. Psihologo-pedagogicheskie problemy preduprezhdenija i preodolenija dezadaptacii podrostkov / T.D. Molodcova. – Rostov-na-Donu : Feniks, 1997. – 279 s.
8. Parsons T. Sistema sovremennyh obshhestv / T. Parson : [per. s angl. L.A. Sedova, A.D. Kovaleva] ; Pod red. M.S. Kovalevoj. – M. : Aspekt Press, 1998. – 266 s.
9. Parygin B. D. Social'naja psihologija. Problemy metodologii, istorii i teorii / B. D. Parygin. – SPb. : IGUP, 1999. – 592 s.
10. Perspektivy social'noj psihologii / Red.-sost. M. H'juston, V. Shtrebe, D. Stefenson [i dr.] : per. s angl. A. Mirera [i dr.]. – [2-e mezhdunar. izd.]. – M. : JeKSMO-Press, 2001. – 687 s. : il. – (Mir psihologii).
11. Petrovskij A. V. Lichnost' v psihologii s pozicii sistemnogo podhoda / A. V. Petrovskij // Voprosy psihologii. – 1981. – № 1. – S. 57–66.

Присянникова Т.Ф.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ РЕАДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ-ДЕВИАНТОВ

Статья посвящена изучению социально-психологических особенностей системы реадaptации подростков девиантов. Применение личностно-ориентированного подхода позволило определить частичный, тотальный и деструктивный уровни дезадаптированности подростков-девиантов, а также дифференцировать эти уровни в соответствии с этапностью развития девиантного поведения, что дало возможность определить основные составляющие процесса их реадaptации.

Система реадaptации подростков-девиантов построена с учетом дефектов общей социализации, правовой социализации, психической саморегуляции и уровней их дезадаптированности согласно этапности развития девиантного поведения с применением методов внутрличностной (индивидуальная психокоррекция), межличностной (групповая психокоррекция) и микросоциальной (социальная и семейная терапия, методы конгруэнтной коммуникации) направленности.

Ключевые слова: подростки, девиантное поведение, социально-психологическая дезадаптация, социальная реадaptация, система реадaptации.

Prosyannikova T.F.

SYSTEMIC APPROACH TO THE PROBLEM OF DEVIANT ADOLESCENTS' READAPTATION

The results to the study of social and psychological features of deviant adolescents' readaptation system. The use of learner-centered approach has allowed to define partial and total destructive level of deviant adolescents' disadaptation as well as differentiate these levels based on the stages of deviant behavior development that allowed to determine the main components of their readaptation.

The system of deviant adolescents' readaptation is built based on the total defects of socialization, legal socialization, mental self-regulation and levels of their disadaptation according to the stages of deviant behavior development using measures of intrapersonal (individual psychological correction), interpersonal (group psychocorrection) and microsocial (social and family therapy, methods of congruent communication) orientation.

Key words: adolescents, deviant behavior, social and psychological maladjustment, social readaptation, readaptational system.

Присянникова Тетяна Федорівна – викладач кафедри загальноосвітніх та фундаментальних дисциплін Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.